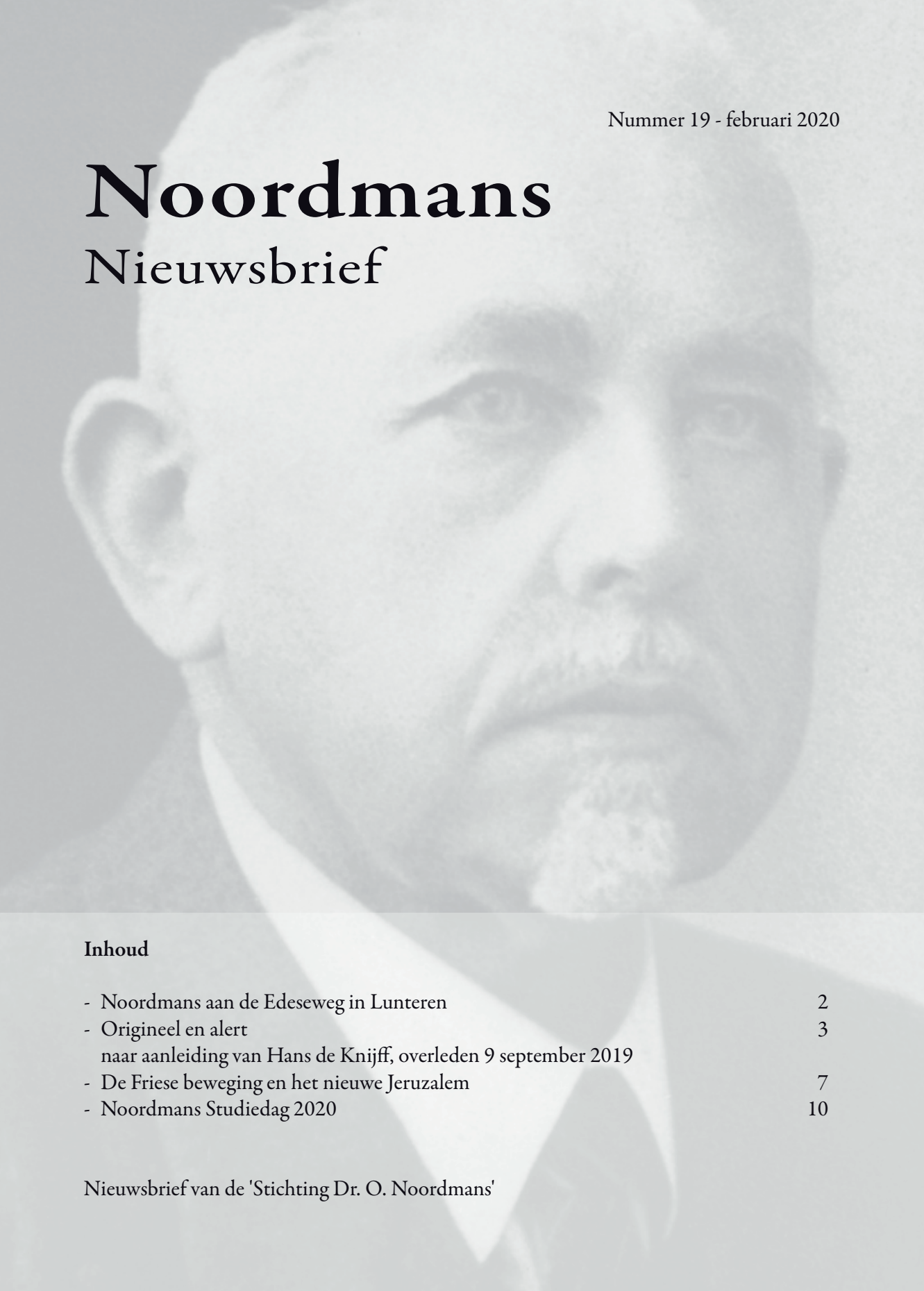

A faded, grayscale portrait of a man with a mustache and a serious expression, wearing a suit and tie. The portrait serves as a background for the top half of the page.

Nummer 19 - februari 2020

Noordmans

Nieuwsbrief

Inhoud

- Noordmans aan de Edeseweg in Lunteren	2
- Origineel en alert	3
naar aanleiding van Hans de Knijff, overleden 9 september 2019	
- De Friese beweging en het nieuwe Jeruzalem	7
- Noordmans Studiedag 2020	10

Nieuwsbrief van de 'Stichting Dr. O. Noordmans'

Noordmans onder aan de Edeseweg in Lunteren

door dr. Jan Dirk Wassenaar

In de *Lunterse Krant* van 28 september jl. stond een artikel over het rijksmonument 'Huize de Wijert', de woning aan de Edeseweg 30 te Lunteren, net buiten de bebouwde kom.

Ongeveer een half jaar na de bevrijding betrok Noordmans het pand. De eerste brief in deel 9B van zijn *Verzamelde Werken* vanuit Lunteren is gedateerd 26 oktober 1945. Daarin schrijft hij aan zijn uitgever: 'Ik woon thans: Lunteren, Edeseweg 30, waar ik kamers heb bij familie. De omstandigheden zijn gunstiger geworden voor enig letterwerk. Mijn bibliotheek staat weer overeind, na een jaar lang op een droogzolder te hebben gelegen, waar zij in april door inslaande granaten werd bestookt. De boeken moesten onder het puin vandaan gehaald worden. De meesten bleven gelukkig onbeschadigd.' Die familie was Lambers. Noordmans' zwager ds. H.C. Lambers, die hem in zijn eerste gemeente bevestigd heeft, was de laatste periode van zijn leven - hij overleed in 1911 - predikant in Lunteren.

De woning Edeseweg 30 werd in 1923/1924 naar een ontwerp van de architect J.W. Dinger uit Amsterdam in opdracht van mevrouw Lambers-Noordmans gebouwd. Het pand vertoont de kenmerken van de Amsterdamse School en van de Gooise landhuisstijl. De laatste bewoner en eigenaar was J.A. (Johan) Noordmans, zoon van het echtpaar Noordmans-Oosterhuis, die in 2013 overleed.

Dhr. J.A. Noordmans en prof.dr. O.J. de Jong

Verslaggever Willem de Frel over hem: 'Begenadigd met twee universitaire studies, theologie en economie. Hij studeerde in Utrecht en was medeoprichter van het Utrechtse studentencabaret, waar heel wat talenten uit ontsproten zijn. Zo ook Johan Noordmans, echter publiekelijk genoot hij amper bekendheid, hij trad uitsluitend op voor selecte gezelschappen. Voor menige multinational heeft hij een middag of avond opgeluisterd.

Ook de opening van het totaal gerenoveerde onderkomen van de Raad van State heeft de heer Noordmans op een bijzondere wijze opgeluisterd.'

J.A. Noordmans was niet gehuwd. Groot was de verrassing en de dankbaarheid bij Museum Lunteren en Vereniging Vrienden van het Luntersche Buurtbosch toen de notaris bekendmaakte dat deze twee voor Lunteren belangrijke instellingen als begunstigen van zijn nalatenschap waren aangewezen.

Binnen de bebouwde kom van Lunteren staat een ander monument, waar twee door Paul en Mineke Baan opgerichte stichtingen, in de gezondheidszorg en in het sociale domein, gevestigd zijn.

Er bestond de behoefte aan een locatie voor vergaderingen, besprekingen en bijeenkomsten met externe partijen. Daartoe kocht men Edeseweg 30 aan. Het pand was wel dringend aan restauratie toe. De Frel: 'Vanuit de verdieping keek je op meerdere plekken door het rieten dak de sterrenhemel tegemoet.'

Het pand Edeseweg 30 ademt nu weer de sfeer van weleer. Achter het woonhuis is een modern en strak paviljoen gebouwd, dat aan alle voorwaarden voor zakelijke activiteiten voldoet. Zie verder: www.monumenten.nl en voer 'Edeseweg 30, 6741 CR Lunteren' in.

Origineel en alert

Naar aanleiding van Hans de Knijff, overleden 9 september 2019

door Gerrit Neven

In deze Nieuwsbrief is het gepast stil te staan bij het heengaan van prof. dr. Hans de Knijff. In hem verliest de kring van het Noordmans-onderzoek een eminent geleerde. Hans heeft op enkele beslissende punten de toon gezet en de richting van het Noordmansonderzoek bepaald.

Om te beginnen de bijdrage aan de uitgave van O. Noordmans, *Verzamelde werken 1978-2004*. Mijn eerste herinneringen gaan terug naar een gedenkwaardige bijeenkomst ten huize van de familie Noordmans, Lunteren 1972. Ik mocht daar als beginnend onderzoeker op verzoek van Johan Noordmans aan deelnemen. Prof. J.M. Hasselaar had de leiding. Deze wees in een bevolgen

toespraak op de urgentie van een meer uitgebreide Noordmans-editie. Hij achtte het mede gelet op het aantal potentiële medewerkers mogelijk de manuscripten binnen afzienbare tijd aan de uitgever aan te kunnen bieden. Dat het anders gelopen is, is mede te danken aan Hans de Knijff. Ik zie hem nog staan. Enigszins verdept opgesteld bij of achter de schoorsteenpijp. Hans, toen nog predikant in Spijkenisse, sprak zich schoorvoetend over het een en ander uit en voorzag een aantal niet te onderschatten problemen. Nadien is er een redactie gevormd onder de leiding van prof Hasselaar, en met hem sprak ook De Knijff zich uit voor een gezamenlijk project vanuit twee ateliers, de UU Utrecht en de PThU Kampen. De jaartallen

spreken boekdelen, de eerste delen verschenen in 1978, en de verantwoording van het laatste deel X - we schrijven 2004 - staat op naam van H.W. de Knijff, die J.M. Hasselaar na diens overlijden in 1992 als voorzitter van de redactie was opgevolgd. Sindsdien was er intensieve samenwerking, allereerst ten behoeve van de uitgave, en vervolgens ook in onderwijs en onderzoek. Vanuit Utrecht tot 2009 de bekende Noordmans- 'week', vanuit Kampen tot 2012 de Postacademiale cursussen, deels op Hydepark, deels in Kampen. Verder een studiegroep voor promovendi en tal van studiedagen. Het is, in terugblik op ca zestig jaar theologiebeoefening, nog altijd moeilijk in te schatten wat de bijdrage van Hans de Knijff aan het Noordmansonderzoek precies is geweest. Hiermee zeg ik het eigenlijk verkeerd. Beter: zijn bijdrage aan de Nederlandse theologiebeoefening, in het bijzonder zijn bijdrage aan het Noordmansonderzoek. Van dat laatste wil ik een aantal dingen noemen, om dan bij de theologie in het algemeen te eindigen.

In mijn poging hem te karakteriseren vielen mij steeds weer de volgende twee woorden in: Origineel en alert. Hiermee wijs ik vooral op de algehele stijl van theologiseren. Wat dat betreft is de titel van zijn laatste grote werk - *Tegenwoordigheid van Geest als Europese uitdaging* - een schot in de roos geweest. Tegenwoordigheid van Geest wijst op 'openstaan van de instituties van menselijk leven naar de realisering van humaniteit'.¹

1 - Vgl. H.W. de Knijff, *Tegenwoordigheid van Geest als Europese uitdaging*, (Zoetermeer 2013) p.361. De Knijff spreekt met een technische term van 'humane objectivaties'. Op de aangegeven plaats vindt men inzichten van O. Noordmans en Shakespeare in één context samengevoegd. Tegenwoordigheid van Geest verwijst naar de 'openbaring van het geheimenis'. De Knijff acht het ondenkbaar dat dit geheimenis uit de wereld zou verdwijnen.

De interesse hiervoor deed hem telkens weer zeer aandachtig tasten naar het verworteld zijn van de Europese cultuur in het brongebied van de traditie. Ik herinner mij nog heel goed een discussie op één van onze bijeenkomsten over het begrip 'openbaring' bij Karl Barth en dan met name over diens markering van de zgn. Veertigdagentijd als zijnde 'oer-openbaring'. Hans zag daarin geen achterhaald positivisme of archaisch fundamentalisme, maar veeleer een besef van een eeuwigheid, een diviniteit, die zijn glans tot aan de glinsteringen op het strand, aan alle dingen meedeelt. Hans was een leerling van Karl Barth, maar las hem op een geheel eigen wijze. In die lezing van Barth was hij gescherpt door zijn studie van Oepke Noordmans, aan wiens werk hij naast de dissertatie *Geest en gestalte* nog ca 15 belangwekkende studies heeft gewijd. Op *Tegenwoordigheid van Geest* kom ik straks nog even terug.

Enkele van De Knijff's publicaties over Noordmans loop ik kort langs

In 1960 verzorgde De Knijff met H. Stoevesandt een vertaling van een deel van *Gestalte en Geest* in het Duits: O. Noordmans, *Das Evangelium des Geistes* (Zürich, 1960).² De inhoudelijke kern van deze bundel wordt aangewezen in een Engeltalige bespreking hiervan in het Schotse Journal of Theology. De recensent R.J. Ehrlich is verrukt over wat hij leest en geeft enkele citaten in een uitstekende Engelse vertaling: Ik citeer: 'The key to Noordmans' Theology is his pneumatology. The Holy Spirit will never proclaim what is his own, but - says Jesus (John 16: 14) - "He shall receive of Mine." This relationship between the divine 'Mine and Dine' dominates everywhere in the Bible.... Jesus says (again in John 16: 14) that his gospel too needs and will find an interpreter in the Holy Spirit. In Proclamation something happens to

2 - H.W. de Knijff/ H. Stoevesandt (Hg.), O. Noordmans, *Das Evangelium des Geistes*, (Zürich 1960).

what the Spirit has received" ... The difference is so great that only the spiritual man can perceive that what was received is His (Jesus). Thus we live during the time of the Holy Spirit's reign in a continual and mortal danger...of sinning against the Holy Spirit by appealing to Jesus and of not accepting the Spirit's interpretation. Paul had this in mind when he contrasted the last Adam, a life-giving spirit with the first who was merely a living soul (1 Cor 15: 45) ... The living soul is intent on ...continuing and enduring; it wants to be the same today, tomorrow and forever.... There is a great deal of evidence that the church is always in danger of making the second Adam a living soul again..."³

Niet lang hierna publiceert De Knijff onder de titel *Gestalte en Geest* twee artikelen in *In de Waagschaal*.⁴ Hij opent, precies met citaten als die van zojuist voor ogen. Hij maakt daarbij de opmerking dat Noordmans nogal eens als extremist is genoemd, langs het randje loopt van de ketterij. De Knijff verklaart het daarmee niet eens te zijn en voert dan een krachtig pleidooi voor het orthodoxe en katholieke karakter van Noordmans' theologie. Ik schrijf 1963, en stel vast dat De Knijff bij dit pleidooi blijft en er zelf er op indrukwekkende manier uitdrukking aan heeft gegeven. Hij is dan 32 jaar oud. Ik meen dat De Knijff in al zijn latere studies enerzijds alert is geweest ten overstaan van vervlakking van de christelijke overlevering, en anderzijds op originele wijze aandacht vroeg voor een oer-christelijke vorm van denken en van leven. In beide opzichten wist hij O. Noordmans aan zijn zijde.

3 - Zo R.J.Ehrlich in *Scottish Journal of Theology* 15(1962) nr 3, p.313v.

4 *IdW* 19, nr 6, 14 dec. 1963, 112-113; *IdW* 19, nr 7, 28 dec. 1963, 140-142.

Ik eindig dit In Memoriam met het noemen van enkele aspecten. De kern ervan is door de Engelse recensent goed gezien. Zij houdt in dat het evangelie van en aangaande Jezus Christus nooit zonder gestalte is. Want: Hij geeft van het zijne. Zijn grootste gave bestaat, en daar moet je aan wennen, uit zijn ontlediging, zijn zelfverlies. De kunst van het theologiseren is: deze ontlediging, deze bereidheid zich te geven voor anderen terug te vinden in de gestalte van door dit evangelie beademde religie en cultuur. Oog hebben voor de wijze waarop de gestalte Gods vorm krijgt en (toekomstgericht) nieuwe vormen zoekt. Dat is theologie. Hierin vormen geloven en weten, cultuur en evangelie geen tegenstelling maar veeleer een spanningsvolle eenheid.

Men vindt deze gedachte al helemaal uitgewerkt in de dissertatie *Geest en gestalte*, die 1970 verscheen. Hiervoor ontving Hans vijf jaar later de prestigieuze Mallinckrodtprijs van de Rijksuniversiteit Groningen. Het boek muntte met name uit door zijn originaliteit. Met kan ernaar gissen waarom hem uitgerekend van de Rijksuniversiteit Groningen deze eer te beurt viel. De plaats waar de wijsbegeerte van de godsdienst, en de fenomenologie van Gerardus Van der Leeuw zo hoog in aanzien stond. Ik kan ieder die in deze vraag geïnteresseerd is alleen maar adviseren De Knijff's *Geest en gestalte* nog eens ter hand te nemen. En daarbij dan vooral te letten op de passages die handelen over Noordmans' radicale fenomenologie. Radicaal, omdat deze fenomenologie de verschijningswijze (of het verschijnen) der dingen niet ontleent aan enige vorm van ervaring of gedachte maar aan een licht dat zelf de radicale want alles onderscheidende oorsprong is van alles wat ons verschijnt. Het is de messiaanse gestalte die Geest wordt; het is de plek licht rondom het kruis. De Knijff beschrijft hier de meditatieve gang van Noordmans door de Bijbelse, zowel Oud- als Nieuwtestamentische teksten. In dit bijbelwerk vindt men twee sporen, twee lijnen, die uiteenlopen en elkaar toch ook

weer kruisen. Die ene lijn is: de zorg, die erin be-
steed wordt aan de gestalte van de Messias, zoals
deze oplicht in een grote variëteit van Bijbelse
figuren, instellingen en gebeurtenissen. De andere
is de manier waarop in al deze Bijbelse momenten,
van schepping tot kruisiging, van verzet en overga-
ve, God, die het woord in de woorden, het licht in
de verschijnselen zelf is, zich aan mensen vertoont.

In een groot aantal opstellen nadien heeft De
Knijff de positie van Noordmans (en daarmee
indirect de eigen positie) geëxpliciteerd.
Drie thematieken vallen op:

- a. De plaats van Noordmans' denken binnen
de theologiegeschiedenis. De Knijff plaatste
Noordmans onder verwijzing naar zijn Neder-
landse leermeesters Gunning en Chantepie
de La Saussaye graag tussen de 19e eeuwse
Schleiermacher en 20e eeuwse Karl Barth. Zijn
suggestie was dat Noordmans vanwege de radi-
caliteit van diens openbaringsfenomenologie
niet ten achter bleef bij de genoemden maar in
bepaalde opzichten verder vooruitwees.
- b. De interesse bij Noordmans (en De Knijff)
voor kernthema's uit de ethiek. Opvallend is het
belang dat hierbij wordt gehecht aan de levens-
vorm. In zijn prachtige inleiding op het in 2009
heruitgegeven *Herscheping* lezen we: Die (sc.
levensvorm) 'vindt men niet enkel in de insti-
tuties, maar ook in vormen van innerlijk leven,
in de aandacht voor het duurzame en geduldige
werking van de Geest met zijn eigensoortige

inwerking op het menselijke hart.' Ik denk
ook aan de plaats van het spelmoment, in de
erotiek, in de kunst en tenslotte in het weten-
schappelijk denken zelf.

- c. Het wetenschappelijk denken zelf. In het eer-
dergenoemde *Tegenwoordigheid van Geest*
deed De Knijff een grote worp. Opvallend is
zijn grote souplesse in het vinden van diverse
gezichtspunten van waaruit de thematiek van
het menselijk kennen en handelen wordt bena-
derd. Kennisvorming draagt een open karakter.
Geloofskennis op basis van openbaring is met
wetenschap niet in tegenspraak maar zet deze
kennis kracht bij door de mogelijkheden van
persoonlijke verantwoording en morele keuzes
daarin van meet af te betrekken. 'Hier is sprake
van een eigensoortig gepotentieerd tijdsbesef.
Anders gezegd: het geloof constitueert op
maximale wijze het personale (toekomstgerich-
te) karakter van het bestaan als geest; het stelt
mij in de positie van een antwoordend wezen,
een wezen met een unieke en elementaire
rationaliteit: God.' Ook bij deze uitspraak is
de meer dan vijftig jaar eerder door de Knijff
gepresenteerde Noordmans niet ver weg. Want
op dezelfde als de zojuist aangehaalde pagina
schrijft hij: 'Deze kennis blijft 'een gerucht uit
de hemelen' (O. Noordmans); haar verant-
woording blijft een tasten, een aanraking als
met onze vingertoppen van iets boven ons uit,
iets wat zonder metaforiek of analogie niet uit
te spreken of te verantwoorden valt'.

De Friese beweging en het nieuwe Jeruzalem

de stemmen van dr. G.A. Wumkes en dr. O. Noordmans

door dr. Jan Dirk Wassenaar

In 2004 verscheen het laatste deel (10) van de *Verzamelde Werken* van dr. O. Noordmans. De series *Verzameld Werk* van de beide andere grote protestantse theologen van de vorige eeuw (prof. dr. K.H. Miskotte en prof.dr. A.A. van Ruler) zijn nog niet afgerond. Vorig jaar kwam deel V-B van het werk van Van Ruler uit. Ik stuitte daarin op een verwijzing van Van Ruler naar een uitspraak van dr. G.A. Wumkes (1869-1954), aan wie ik een artikel wijdde in het jaarboek-2018 (deel 98) van *De Vrije Fries*, een uitgave van het Koninklijk Fries Genootschap voor Geschiedenis en Cultuur en de Fryske Akademy. Wumkes was een van de voormannen van de christelijke tak van de Friese beweging. Hij heeft Noordmans goed gekend en met hem gecorrespondeerd.

Omstreeks februari 1936 hield Van Ruler een lezing voor de afdeling Franeker van Kerkherstel.

prof.dr. A.A. van Ruler

Titel: 'Kerk en volk'. Een van de stellingen die hij verdedigt, is: dat het volk als volk niet omgaat buiten de leiding van Gods voorzienigheid. Dat betekent dat de kerk in de nationale gestalten van de volken ingaat en met de naties samengroeit, aldus de spreker. Hij acht dat ook Gods bedoeling. Op zijn beurt kan het volk dan zijn roeping in de wereld vervullen: het volk hoort zo het Woord van God naar wet en evangelie. Welnu, in dat kader merkt hij op: 'Dr. Wumkes gaat hierin zo ver dat hij de eigenlijke voltooiing van de Fr[iese] beweging eerst verwacht in de wederkomst van Jezus Christus.' De redactie van Van Rulers *Verzameld Werk* heeft het letterlijke citaat van Wumkes niet gevonden. Maar men stelt dat die uitspraak wel geheel in zijn geest is. Men verwijst daarbij naar 'kêst 10' [artikel 10] in zijn eveneens uit 1936 daterende *Kristlik Frysk Leauwe. Yn Tsiën Kêsten mei Taljochting* [*Christelijk Fries Geloof in Tien*

dr. G.A. Wumkes

Artikelen met Toelichting], in vertaling: ‘We geloven, leren en belijden zulks in de hoop, dat met het einde van deze bedeling God zijn eigen werk, dat Hij in ons volk begonnen en doorgezet heeft, niet teniet zal doen, maar te midden van andere volken, naties, talen en tongen een plaats zal geven en zal kronen met volkomen heerlijkheid overeenkomstig zijn eeuwige bestemming. Amen.’ De redactie voegt er aan toe: ‘Het eschatologisch perspectief, namelijk dat in het nieuwe Jeruzalem plaats is voor alle talen, culturen en volken, dus ook voor de Friese taal en cultuur en het Friese volk, was een belangrijk element in de christelijk-Friese beweging.’ Men merkt verder nog op dat Van Ruler, die in 1936 predikant in Kubaard was, met de ideeën van Wumkes in aanraking gekomen kan zijn via diens zoon ds. A.D. Wumkes, die toen hervormd predikant in de buurgemeente Burgwerd was. Wumkes jr. nam in 1936 het initiatief tot het oprichten van een kring van theologen om de kwestie ‘Fries in de kerk’ te bestuderen. In dit verband laat ik nog weten dat de naam Van Ruler in het register van de autobiografie *Nei sawntich jier* van Wumkes Sr., dat maar liefst een kleine tweeduizend namen bevat, niet voorkomt. Rechtstreeks contact is dan onwaarschijnlijk.

In aansluiting aan zijn opmerking over de uitspraak van Wumkes beseft Van Ruler wel dat er gevaren dreigen. Hij stelt dat de nationale gestalte en de nationale roeping van de kerk haar oecumenisch karakter niet in het gedrang mogen brengen. Hij pleit voor een open oog voor de betekenis van het oecumenisch streven in het licht van de belijdenis van de Una Sancta. Maar: ‘Een zuiver verstande oecumeniciteit der kerk sluit haar ingaan in de nationale gestalten niet uit.’

De vraag kan gesteld worden of Van Ruler een ander gevaar voldoende gezien heeft, dat van bedenkelijk nationalisme. Hij schrijft: ‘Ik merk (...) op dat we niet bang behoeven te zijn voor bijvoorbeeld de begrippen ‘bloed en bodem’, zoals die

tegenwoordig in Duitsland opgang maken. Want dat zijn eenvoudig feiten die we dagelijks tegenkomen.’ Van Ruler noemt die ‘natuurlijke factoren’, naast geestelijke: de geschiedenis, de taal, de zeden. Na wat na 1936 gebeurd is, zou Van Ruler dat zo niet meer zeggen, lijkt mij.

Van Ruler kon een heel eind met Wumkes meegaan. In veel van zijn publicaties is een nauwe verbinding tussen kerk en volk te vinden. Hij sprak graag over het nationale karakter van de christelijke cultuur, ook in eschatologisch perspectief. Dat is niet onweersproken gebleven. Prof.dr. G.G. de Kruijf schreef daarover ooit: ‘In het Nieuwe Testament worden kerk en volk niet verbonden en ook dat gegeven mag men niet historiseren en als een tijdelijk gebrek zien dat met de constantijnse wending werd opgeheven.’ Noordmans zou De Kruijf bijvallen in zijn opvatting dat men de polariteit tussen kerk en wereld niet mag veronachtzamen.

Kon Van Ruler een eind met Wumkes meegaan, Noordmans kon dat niet. Al in de in 1913 gehouden lezing ‘Iets over volkskerk’ wees hij een nauwe verbinding tussen kerk en volk af, en in die opvatting is hij niet wezenlijk veranderd. In 1949 schrijft hij aan Miskotte: ‘Je verzoek om iets te zeggen over de Friese taal- en volksbeweging heb ik in mij om laten gaan en ik ben tot de conclusie gekomen, dat ik beter doe om mij buiten die kwesties te houden. Een halve eeuw en nog langer heb ik die beweging praktisch langs mij heen laten gaan.’ Noordmans wijst nog wel op de toespraak ‘Lân en libben’ die hij in 1918 op de Friezen dei van het Kristlik Frysk Selskip had gehouden en op zijn correspondentie met Wumkes. Hij schrijft over de Friese taal: ‘Ik zou het betreuren, als het Fries een dode taal zou moeten worden. Er liggen prachtige accenten in die taal.’ Hij vervolgt: ‘Maar tevens zou ik het meer dan jammer vinden, als deze kleine volksstam afgesnoerd zou raken van een bredere kerkelijke en culturele katholiciteit.’

Op soortgelijke wijze schrijft hij in 1952 aan ds. M.N.W. Smit: 'Aan de Friese beweging heb ik weinig deelgenomen. (...) heb ik in 1918 een keer op ene 'Friezen' in de Grote Kerk te Sneek gesproken. Dat is alles. De latiniteit, het algemene, heeft te zeer beslag op mij gelegd om veel ruimte te laten voor de cultuur van het allereigenste. (...) Het Friese leven interesseert mij echter - hoe kan het anders - toch ook weer in hoge mate; ook de natuur van dat land. (...) Overigens kan de cultuur van het eigene ook een demonische werking uitoefenen. Folklore en heidendom raken elkaar gemakkelijk, zoals wij aan Duitsland gezien hebben. De latiniteit, die in Friesland een stevige pied à terre heeft gehad, blijft daarom voor West-Europa van hoge betekenis.' Terecht karakteriseerde Miskotte Noordmans als 'ein friesischer und universaler'.

Overigens was Wumkes iemand die het gevaar van bedenkelijk nationalisme korte tijd niet ingezien heeft. Een bijzondere gebeurtenis vond in huize Wumkes op Pinkstermaandag 1940 plaats. Op die dag stopte voor het huis een grote auto met een Duits nummerbord. Wumkes kreeg bezoek, en dat was niet zomaar afgelopen. Wumkes' overbuurman Hendrik Algra heeft daar het een en ander over verteld. Toen de bezoeker was vertrokken, kwam Wumkes het huis uit, naar Algra begreep wilde hij erg graag een buurpraatje maken. Wumkes vertelde dat hij een hoge Duitse functionaris over de vloer had gehad en dat naar diens mening

de Friezen nu maar moesten zeggen wat ze wilden. Ze zouden nu alles krijgen wat tot dan toe in Den Haag niet te halen leek te zijn. Wumkes was een man die veel wist en veel kon, maar politiek inzicht was niet zijn sterkste kant. Daar komt bij dat hij er soms moeite mee had om zijn fantasie wat binnen de perken te houden. Vooral wanneer hij in zijn geest bij Frieslands grootheid verwijlde. Uit het verhaal van Algra moet men begrijpen dat hij helemaal opgetogen was en wel vreemd stond te kijken toen hij hoorde dat hij eigenlijk uitgenodigd was tot landverraad. Heeft Algra hem daarvan weerhouden? Zoals hij het vertelt, zou men dat bijna moeten geloven, maar het is wel wat onwaarschijnlijk, al kan het zijn dat Wumkes in de eerste oorlogsdagen wat in de war was. Hij was wel eens behoorlijk naïef. Mogelijk heeft de Duitse gast hem wat verbijsterd, maar hij wist genoeg over het Vlaamse activisme in de Eerste Wereldoorlog en de wijze waarop dat mislukt was, om ook zonder Algra vlot weer kalm te worden. Wel is hij waarschijnlijk de eerste vooraanstaande Fries geweest, die in de verleiding gebracht is om zich in een soort van Fries activisme te begeven. Hier kan aan toegevoegd worden dat Wumkes in 1945 onderwerp van gesprek geweest is in de Ereraad, maar dr. Johan Frieswijk, die onderzoek gedaan heeft naar wat Wumkes dan verweten zou kunnen worden, komt tot de slotsom dat men hem aangaande zijn gedrag in de oorlog weinig meer dan naïviteit kan verwijten.

Noordmans Studiedag 2020

Woensdag 27 mei 2020 -Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Amsterdam (VU-gebouw)

In het spoor van Noordmans De moed van dominee Jan Koopmans (1905-1945)

De studiedag 2020 verkent verwantschap en verschil tussen twee theologen: Oepke Noordmans en zijn (zelfverklaarde) leerling Jan Koopmans. Kan een verkenning van hun betrekking ons beide theologen dieper doen kennen?

Dominee Jan Koopmans (1905-1945) was een unieke figuur in de Nederlandse kerken waar het ging om openlijk verzet tegen het nazisme. Hij is vooral bekend als de auteur van het eerste illegale geschrift tijdens de bezetting: 'Bijna te laat' (november 1940). Aanleiding daarvoor was de ariërverklaring die de bezetter vroeg van mensen in overheidsdienst. Koopmans doet een harts-tochtelijk appel op de Nederlandse kerk en het Nederlandse volk om de Joden niet te verraden. Hij stelt: 'Je moet de moed hebben om het goede te zeggen en te doen, ook als je niet moedig bent.' In maart 1945 stierf Koopmans aan de gevolgen van een verdwaalde kogel die hem raakte op zijn onderduikadres.

Theologisch ging Koopmans in het spoor van Noordmans, die hij zijn geestelijke vader noemde. Beiden hebben zich expliciet uitgelaten over de taak van kerk en christen in hun tijd. Beider visie op roeping en ambt wortelde in hun opvatting van het bijbels Woord. Waar zit de verwantschap, waar wijken beider meningen uiteen? En hoe is de moed van Koopmans theologisch te verstaan, wat vormde en voedde hem? Hoe valt daarbij de verge-

lijking met Noordmans uit? Wat kan de actualiteit zijn van Koopmans' 'Bijna te laat?' Dit zijn de vragen die 27 mei op tafel liggen.

De studiedag 2020 verkent verwantschap en verschil tussen twee theologen: Oepke Noordmans en zijn (zelfverklaarde) leerling Jan Koopmans. Kan een verkenning van hun betrekking ons beide theologen dieper doen kennen?

Dominee Jan Koopmans (1905-1945) was een unieke figuur in de Nederlandse kerken waar het ging om openlijk verzet tegen het nazisme. Hij is vooral bekend als de auteur van het eerste illegale geschrift tijdens de bezetting: 'Bijna te laat' (november 1940). Aanleiding daarvoor was de ariërverklaring die de bezetter vroeg van mensen in overheidsdienst. Koopmans doet een harts-tochtelijk appel op de Nederlandse kerk en het Nederlandse volk om de Joden niet te verraden. Hij stelt: 'Je moet de moed hebben om het goede te zeggen en te doen, ook als je niet moedig bent.' In maart 1945 stierf Koopmans aan de gevolgen van een verdwaalde kogel die hem raakte op zijn onderduikadres.

Theologisch ging Koopmans in het spoor van Noordmans, die hij zijn geestelijke vader noemde. Beiden hebben zich expliciet uitgelaten over de taak van kerk en christen in hun tijd. Beider visie op roeping en ambt wortelde in hun opvatting van het bijbels Woord. Waar zit de verwantschap,

waar wijken beider meningen uiteen? En hoe is de moed van Koopmans theologisch te verstaan, wat vormde en voedde hem? Hoe valt daarbij de vergelijking met Noordmans uit? Wat kan de actualiteit zijn van Koopmans' 'Bijna te laat?' Dit zijn de vragen die 27 mei op tafel liggen.

Sprekers

- Dr. Niels den Hertog, predikant (CGK), Koopmanskenner en (bestuurs)lid van de Stichting dr. O. Noordmans, gaf december 2018 zijn proefschrift over *Het spreken van de kerk in de theologie van dr. J. Koopmans*. Zijn lezing zal een historische reconstructie bevatten van de betrekking van Koopmans en Noordmans en verwantschap en verschil in kaart brengen.
- Prof.dr. Rinse Reeling Brouwer, emeritus - hoogleraar theologische hermeneutiek van de bijbel en voormalig universitair hoofddocent theologiegeschiedenis (PThU) laat zien hoe de morele onafhankelijkheid van Koopmans verankerd is in zijn opvatting van het Woord, waaraan hij zich verplicht weet en waarbij hij zich veilig voelt.

- Stevo Akkerman, schrijver, journalist en columnist bij dagblad Trouw, zal vanuit zijn eigen expertise reflecteren op de moed van Koopmans en de inspiratie daarvan voor vandaag.

Deelname en opgave

Het dagprogramma start om 10.30 uur en duurt tot circa 16.00 uur. Vanaf 10.00 uur is er ontvangst met koffie. Na het ochtendprogramma is er een kort intermezzo programma, voorafgaand aan de lunch. De kosten voor deelname bedragen voor donateurs € 20,-, voor niet-donateurs € 40,-, voor studenten € 10,- (incl. lunch). De kosten kunt u op de dag zelf betalen.

Te zijner tijd ontvangen de donateurs van de Stichting dr. O. Noordmans de lezingen in druk in een nieuw Noordmans Cahier.

Opgave kan per e-mail bij de secretaris: Dr.J.D.Th.Wassenaar@hetnet.nl of telefonisch: 0548-655 635. Nadere informatie is ook te krijgen bij de voorzitter, dr. A. van der Kooi, tel. 038-332 52 74; E-mail a.vd.kooi@planet.nl.

Uitgave onder verantwoordelijkheid van de Stichting Vrienden van Noordmans.
De Stichting beoogt de studie van het gedachtengoed van Dr. O. Noordmans te bevorderen
en de relevantie ervan voor vandaag onder de aandacht te houden.

Redactie en Bestuur

Mw. Dr. A. van der Kooi, Kampen (voorzitter)
Dr. J. D. Th. Wassenaar, Hellendoorn (archivaris/secretaris a.i.)
Drs. J.J.A. Doolaad, Zeist (penningmeester)
Dr. K. Blei, Haarlem (lid)
Dr. C.C. den Hertog, Nijmegen (lid)
Prof. Dr. G.W. Neven, Kampen (lid)

Voor opgave tot donateur van de Stichting of voor een financiële bijdrage
kunt u contact opnemen met de penningmeester:

Ds. J.J.A. Doolaad, Salamander 25, 3984 MB Odijk

Telefoon: 030 - 69 10 770 / 06 - 536 10 209

E-mail: j.doolaad@hetnet.nl

Rekeningnummer: NL34 INGB 0005 3060 84, t.n.v. Stichting Dr. O. Noordmans